

БЕОГРАД У ОДНОСИМА ИЗМЕЂУ ВЕЛИКИХ СИЛА И ТУРСКЕ ОД ЈЕДРЕНСКОГ МИРА (1829) ДО 1867. ГОДИНЕ

1

Предајом кључева београдске тврђаве од стране турског заповедника кнезу Михаиљу априла 1867. г. означен је уједно и крај дуге и упорне дипломатске борбе која се поводом Београда водила још од почетка државне самоуправности Србије. Чланом VIII Букурешког уговора из 1812. г., Оделитим актом уз чл. V Акерманске конвенције из 1826. г. и чл. VI Једренског уговора из 1829. године, којима се успоставља уставничка Србија, признаје се право Порте да држи гарнизоне у постојећим утврђењима у Србији (Београду, Смедереву, Шапцу, Кладову, Соколу и Ужицу), али се истовремено забрањује Турцима да станују ван тих гарнизона. Ушавши једном у међународне уговоре, питање градова у Србији, а посебно Београда, пролазиће кроз разне фазе, повремено у зависности и од крупнијих међународних фактора. Пошто је ово питање, све до иселења Турака из градова 1867. г., било једна од веома важних преокупација српске владе и играла значајну улогу у њеним односима са Портом, то је дипломатској активности у вези са овим питањем посвећено доста пажње у нашој историјској литератури. Стога ћемо се у овом раду задржати углавном на оним моментима и узроцима због којих се питање пре свега Београда, а и осталих градова, претворило у један од важних поена у односима између великих европских сила у источном питању.

Београд су Срби изричито тражили већ приликом преговора о изради хатишерифа на основу Једренског уговора. Кнез Милош се у два-три наврата обраћао руским представницима у Цариграду и тражио да се Србији одобри једно утврђено место у коме би се налазило седиште кнеза и чланова владе, а државна благајна и архива биле осигуране за случај неке буне у земљи. Том

приликом изражавао је спремност да новцем откупи Београд или Смедерево а ако се то не постигне, да Србији изради дозволу да бар утврди неко друго место на Дунаву, и то само земљаним, а не и каменим бедемима.¹ Међутим, руски представници у Цариграду и у Министарству спољних послова оценили су да овај захтев прекорачује услове предвиђене Акерманском конвенцијом, на коју се Једренски уговор позива, те да се то од Порте не може тражити. Руска војска се већ враћала преко Балкана у Русију па је свако одуговлачење преговора са Портом, тврдили су они, могло само да угрози већ загарантоване тековине. За чување архиве Милош може имати утврђен двор, а не мора град; кад се земља уреди и донесу закони, буна неће бити, па ни утврђено место неће бити потребно; уосталом, Срби не треба да заборава да су Портини поданици.²

У току преговора за израду хатишерифа дошло је на ред да се утврди да ли ће можда и један део вароши око градова улазити у тврђавски рејон, јер је Средском гарнизону био потребан простор за вежбање и сл. Ако би се стриктно спровеле одредбе уговора, из којих је јасно произилазило да се под градовима подразумевају само утврђења, онда би београдска варош припала Србима, и престоница би могла да се пресели у Београд. У противном, било је сигурно да ће временом и оно мало Срба што их је било у Београду продати своја имања и иселити се у Топчидер, а трговину и богатство на њихове очи приграбити аустријски поданици и други страни трговци, који су ионако већ били покуповали силна имања. Зато је кнезу Милошу било јако стало да се добије Београд као најважнија тачка према Аустрији. По његовом мишљењу Београд је вредео више него цео неки други крај. Кнез је стога био спреман да због Београда попусти Турцима у питању раз-

граничења и да им уступи неки део територије у правцу Лима, Старог Влаха или источно од Ђуприје. Чак је овластио српске делегате у Цариграду да Портиним министрима понуде као мито пола милиона гроша, а самом султану 200.000 гроша па и више, и то мимо онога што је већ било понуђено у вези са другим питањима, само да се добије Београд. „Ласно ћемо“, писао је он „(то) надокнадити кад оне скеле, кад трговина у рукама нашинаца буде.“³

Тешка ситуација Турака после изгубљеног рата са Русијом, енергичност руског посланика у Цариграду, који није у том тренутку имао посебне разлоге да штити Порту, а нешто и ово понуђено мито учинили су да се у преговорима о хатишерифу из 1830. г. питање градова и вароши није сувише повлачило. У т. 15 Хатишерифа изричито се каже: муслиманима који не припадају гарнизонима градова забрањује се да могу становати у Србији. Изгледало је да је тиме решено питање београдске вароши.

Међутим, и поред овако јасне одредбе, извршење хатишерифа је споро напредовало због сталних одуговлачења од стране Порте. Главни камен спотицања, поред разграничења, било је исељење оних Турака који нису припадали градским гарнизонима. Па иако су се они у међувремену исељавали из села и паланака, нашло се већ и у 1833. г. а њих је још увек било у градским предграђима, а нарочито у Београду.

Искористивши тежак унутрашњи положај у коме се Турска нашла због побуна у разним покрајинама, а нарочито у Египту, кнез Милош је крајем 1832. г. подстакао буду у крајевима који су некада припадали устаничкој Србији, а Порта их никако није враћала, и присајединио их. Изгледало је да ће овом приликом најзад бити решено и питање исељења Турака из градских предграђа.

Али, истовремено се овом по Србију повољном ситуацијом дошло је и до промена у односима Русије са Портом. Још у току рата 1829. г. руска дипломатија је оценила да интереси Русије налажу одржање Турске у свој њеној слабости како би руски утицај у њој био што јачи. У складу са том политиком руска влада је сада понудила помоћ против побуњеног Египта. Руска флота допловила је пред Цариград баш у тренутку када су српско-турски преговори о разграничењу и осталим нерешеним питањима улазили у завршну фазу. На путу да склопи Ункјар-Искелески уговор, којим ће Порту практично ставити под протекторат Русије, руска дипломатија је била склона попуштању у српском питању. Па пошто је разграничење већ било свршен чин, и то у

оквиру већ признатих обавеза од стране Порте, то је руским представницима у Цариграду издато упутство да буду попустљиви у погледу исељења преосталих Турака из Србије. Осетивши да Русија мора попустити како не би омела оне друге, за њу важније преговоре, Портини министри су то веома вешто користили. Настало је бескрајно цењкање најпре око рока за исељење Турака, а нарочито око њиховог останка у Београду. Портини министри позивали су се на то да и у другим државама тврђавама припада одређени рејон и да Турској, кад је већ попустила у питању осталих градова, треба оставити рејон бар око београдског, где је седиште турског заповедника за Србију; да је Србима већ доста учињено, па нека и они овде попусте, да бар негде остане траг да је Србија још увек султанова земља.⁴

Руски представници су оценили да је оправдан овај Портин захтев да јој се остави изванредан круг око тврђаве у Београду за подизање шанчева, те да она стога има право и што тражи да и Турци остану заједно са Србима у Београду; они ће сами онда бити веома заинтересовани да живе у миру са овима. Руски представници су уверавали кнеза Милоша да би Београд био лишен могућности да се брани ако би власт турског заповедника престајала одмах на зидинама града, а да такво ограничење нису имали у виду ни уговори ни хатишериф, јер се њима ишло само за тим да се Србији, у оквиру Турске царевине, обезбеде мир и благостање, а не да се потпуно уништи турска власт у њој. Уосталом, Срби су доста добили, више него што су се и они и Руси надали, па сад треба и Порти нешто учинити. Зато се од кнеза и српских делегата тражило да радије саопште услове под којима би Срби и Турци могли заједно живети.⁵

Са српске стране одлучно се позивало на текстове уговора и хатишерифа. Подвлачило се да су толике дотадашње борбе и вођене управо зато да се Србија од Турака ослободи, па како би се сад могло тражити да Срби поново живе заједно са онима са којима су се до јуче крвили и клали. И пошто не би могли да остану заједно, на крају би или Турци били сатерани у град, или би Срби били ти који би, место Турака, морали да се исеље из Београда.⁶ Кнез Милош се нарочито позивао на отпор народа оваквом решењу, оправдавајући тај отпор тиме што у целој Србији не постоји ниједно друго место погодније за трговину и за додир са европском цивилизацијом него што је Београд. „Србија је без Београда мртва“, писао је кнез,⁷ и могла би се сравнити са Црном Гором. Као што је она, не могући до при-

морја, притиснутог од Немаца, распрострајени се, на једне стене ограничена, тако би и Србија на једне лугове ограничила се.⁷ Кнез је нарочито подвлачио моменте због којих би се Београд у том случају могао лако претворити у предстражу Аустрије. Он је скретао пажњу на то да због несређених прилика у Београду све више и домаћег света и странаца прелази у аустријско држављанство, како би уживали какву-такву заштиту и безбедност, тако да су сви главни трговци и комисионари који су држали најбоља имања и закупе у Београду већ били аустријски поданици. Ако би се београдска варош оставила Турцима, број аустријских грађана би се услед њихове немарности још више повећао, тако да би Београд под турском влашћу у ствари постао аустријска варош, одакле би се несметано могло сплеткарити против српског кнеза и ометати га у његовим намерама да влада у складу са жељама Русије.⁸

Међутим, све је ово било узалуд. Пред изгледима да добију Портин потпис на Ункјар-Искелески уговор, руским представницима је све остало изгледало ситница. Напротив, ова упорност са српске стране ометала је њихова настојања да привуку Порту уз Русију. Отуда они почињу са све већим нестрпљењем да гледају на ово отезање у српско-турским преговорима и да све чешће грубо одговарају да није посао Срба да њих уче како ће да тумаче руске уговоре.⁹ Уверени да ће руски цар оставити Београд Турцима ако му се у томе тренутку султан за то лично обрати, руски представници у Цариграду су се и сами пожурили да предложе својој влади такво решење. Представивши ствар тако као да Срби и кнез Милош хоће да искористе тежак положај Турске како би што више извукли и изнад онога што им је Русија већ обезбедила, руски преговарач гроф Орлов детаљно је образлагао оправданост Портиног захтева да Турци остану у Београду. „Заиста“, писао је он Министарству у Петроград, „са војничке тачке гледишта, једна тврђава је у стању да се брани само ако су њени прилази учвршћени и осигурани. Уосталом, београдска тврђава већ самим својим топографским положајем стиснута између Саве, Дунава и аустријске територије, остаће исто тако одсечена и према Турској чим се и остатак Турака исели из унутрашњости Србије и предграђа свих околних тврђава. Захтевати да се градски гарнизон ограничи само на градске зидове Београда исто је у сштини што и захтев да се на милост и немилост Срба остави ова тврђава, којој је одувек било намењено да представља границу Турске царевине према Западној Европи: такав чин би био у директној супрот-

ности са конзервативном политиком варског двора у погледу Турске“.¹⁰

Руска влада је у потпуности стала на становиште својих представника у Цариграду и усвојила њихове разлоге за Београд. Кнезу Милошу је имало да се званично саопшти како цар сматра да је све оно што се о Србији дотле постигло у преговорима са Портом у складу са руско-турским уговорима и „да он изричито очекује од српског народа да, док у миру ужива погодности које су му обезбеђене захваљујући заштити Русије, неће захтевати ништа изнад онога што је царска влада оценила као правично“.¹¹

Пре него што је овај одговор стигао, српски делегати су већ били попустили. Страхујући да би руски цар могао, и то без икаквих услова, уступити Турцима Београд заједно са приградским рејонима и предграђима, они су на своју руку поднели руском посланику извесне услове, представивши као да их је поставила посебна скупштина, која је специјално расправљала о исељењу Турака.¹²

Задовољна одлуком руског цара о Београду Порта је пристала на већину ових услова.

Текст Хатишерифа из 1835. г. регулисао је на следећи начин однос између Срба и Турака по градовима, а нарочито у Београду:

„... ранији ферман одредио је на годину дана рок у коме муслимани, који станују по варошима поред градова, осим Београда, могу добро продати своја добра. Али како је овај рок признат као недовољан, њима је, у циљу измене и одређења тога рока, дато овлашћење да станују у Србији још пет година, рачунајући од дана објаве овог фермана. За време од тих пет година они ће зависити од везира тих крајева и њима ће управљати муслиманске власти које они сами буду изабрали.

Све потребне намирице, како за муслимане којима је дат рок од пет година, тако и за војнике по гарнизонима који у њима станују за увек, морају набављати Срби и оне ће бити одмах исплаћиване а без икаквог кићења или глобе.

Муслиманске власти неће се мешати ни под каквим изговором у послове Срба и живеће с њима у потпуној слози.

.....

По истеку одређеног рока, муслимани који станују по варошима морају се селити, а они који су настањени по предграђима, осим предграђа Београда, морају се повући с њиховим породицама у нутрашњост градова или на друго место, тако да се убудуће ниједан муслиман не може више настанити у Србији.

Са своје стране Срби ће морати да откупе по правичној цени земље и имања муслимана пре њихова одсељења.

Муслимани настањени у предграђима Београда нису само одређени да формирају гарнизон тога града, него они воде шта више са Србима корисну трговину. Из разлога што су та два народа подједнако поданици мога царства, и да би њихове везе постале тешње, муслимани ће становати увек у предграђима града Београда и биће под влашћу управника тога града, мога везира... Али у циљу одржавања јавног мира и за очување од свега онога што би га могло помутити, Срби ће становати, такође, као у прошлости, у овим предграђима. Ти, кнеже, и све остале српске старешине, имаћете слободан улаз и излаз у то предграђе и никаког кињења не треба међу вама никада да буде.

И муслимани и Срби уживаће, у Београду, уз плаћање утврђених царинских такса, пуну слободу трговине и те ће таксе наплаћивати Срби.

Осем војника под влашћу управника гарнизона и српских чиновника или полицијских агената, нико не може носити оружје у предграђу Београда.

Муслимани неће моћи зидати куће ни подизати икакве зграде изван предграђа.

Они, такође, неће моћи више преступати полицијске наредбе које управник Београда буде издао у договору са кнезом.

.....

Горе поменути управник и ти (кнез-прим. Љ. А.) договорићете се о свему што се тиче реда и здравствености вароши.

Управник и ти споразумећете се о праву страних поданика за трговање у Београду и о становању у његовим предграђима, да би странци могли наћи помоћи и заштите, према уговорима закљученим између Високе Порте и пријатељских сила.

Муслимани који би из властите жеље хтели продати било Србима, било другим муслиманима имања, која имају у Београду моћи ће то учинити без икакве препреке.

Али странци неће имати никад права да имају непокретних имања ни у Београду ни у нахијама.

..... "13

Тако је београдска варош била жртвована интересима Русије у Турској. Супротно слову уговора и Хагишерифа из 1830. г. турцима је допуштено да остану у Београду, и они ће остати у њему и следећих тридесетак година.

2

Треба одмах рећи да Турци нису испунили ни овај рок од пет година. Нешто због намерног отезања са њихове стране, које је

Порта толерисала, нешто због објективних тешкоћа, а нешто и због болећивости кнеза Милоша, тек, Турци су и даље остали ван градских гарнизона. Штавише, за време владавине уставобранитеља Турци по градовима, а нарочито они у Београду, све су мање поштовали одредбе из хатишерифа, а ни сама српска влада није баш много на њима инсистирала. Услед тога што је у Парти тражила ослонац за борбу са својим унутрашњим противницима, она је чак и заташкавала сукобе који су стално избијали не само између српског и турског становништва већ и између овога и представника власти. Тако се питање Београда и све несређенијег режима у њему није са српске стране покретало све до повратка Обреновића на власт. Београд је ипак у току тих година два пута постао предмет дипломатских разговора, у Кримском рату и непосредно после светоандрејске скупштине 1858. г., али то је било захваљујући тренутним шире схваћеним интересима појединих европских сила.

Наиме, конзервативна политика уопште коју су велике европске силе, на челу са Француском, водиле у Кримском рату, а посебно према Турској, одбацивала је револуционарну борбу потлачених хришћанских народа као средство за решавање источног питања. Стога се посебна пажња обрађала држању Србије у руско-турском рату због њеног централног положаја на Балкану и моралног утицаја на околно српско и сродно словенско становништво. Стицајем ових спољних и неких других околности из унутрашње политике Србије, утицај Француске у њој тих година огромно је порастао, па је и то било од великог значаја за тадашњу судбину Србије и Београда.¹⁴

Као што је познато, руска окупација Влашке и Молдавије у лето 1853. г. изазвала је кретање аустријских трупа и намеру аустријске владе да, у случају нереда, окупира територију Србије. По самој природи ствари Београд је био први на удару. Аустријски конзул у Београду је, штавише, тврдио да је кнез Александар са захвалношћу прихватио понуду аустријске владе да у случају нереда окупира Београд.¹⁵ У том тренутку таква мера могла је значити неку врсту нагодбе између Аустрије и Русије на рачун Турске и њеног интегритета, којом би се омели преговори међу силама о решењу руско-турског сукоба, а Аустрија би фактички прешла на страну противника Француске. То би ову приморало да се послужи револуционарним средствима против Аустрије, а тако нешто никако није било пожељно већ и због конзервативне унутрашње политике у самој Француској, коју су спроводили бонапартистички кругови. И за-

то, мада нема непосредних података да је српска влада, мимо свога кнеза, одбила аустријску понуду о окупацији Београда управо под утицајем француског конзула, као што је то тврдио аустријски конзул у Београду,¹⁶ из француских извештаја се јасно види да су и француска влада и дипломатија биле веома узнемирене таквим наговештајима са аустријске стране. Оне су у томе виделе намеру Аустрије да запоседне оне области које би она радо присвојила ако би дошло до распада Турске, па су стога биле противне аустријским окупационим намерама у било ком облику.¹⁷ Ово утолико пре што је и Порта била спремна да се заједно са српском владом успротиви свакој окупацији.¹⁸

Овом своје ставу остала је француска влада доследна и после склапања споразума са Аустријом у пролеће 1854. г., када поједини француски дипломати на терену нису више ни издалека били тако категорични. Тако су, на пример, неки од њих јавно изјављивали да би аустријска окупација била за Србију врло корисна јер би јој донела ред и мир, а француски конзул у Београду је чак предлагао да се Аустрији повери европски мандат за окупацију Моравске долине, с тим да Београд остави по страни.¹⁹ За француску владу, међутим, било је битно да Србија остане неутрална кад већ силе не могу да је натерају против Русије, и није желела да страх од аустријске окупације послужи као изговор да се Срби придруже Русима.²⁰ Страх да би отпор Србије могао изазвати револуционарно врење и у Турској и у њеним пограничним јужним областима приморао је и аустријску владу да поштује ову неутралност, па су тако Србија и Београд остали поштеђени аустријске окупације.

Сем на ове планове о аустријској окупацији судбина Београда у току Кримског рата била је посредно везана још и за разговоре о замењивању руског протектората над аутономним кнежевинама Србијом, Влашком и Молдавијом колективним протекторатом великих европских сила.

Још 1853. г., пре него што су избила непријатељства, разматрала је француска дипломатија шта би се Србији могло понудити као накнада за њено неутрално држање у руско-турском сукобу, а да се при том битно не задре у интегритет Турске. По мишљењу специјалног француског изасланика за Балкан, који је пре рата испитивао расположење балканских народа, једина могућа накнада било би, поред замењивања руског протектората колективним, напуштање свих тврђава сем Београда од стране Турака и подвргавање преосталих мусли-

мана српској јурисдикцији.²¹ Бечке конференције на којима се у зиму и пролеће 1855. г. расправљало о протекторату разишле су се пре него што је постигнут споразум о детаљима тога новог протектората. А када су после пораза Русије започели преговори о одржавању Париског конгреса, показало се који су разлози код сила превагнули да положај Београда и осталих градова у Србији оставе непромењен и за следећи низ година.

Разматрајући питање да ли би и Србији требало дати онакав аутономни положај какав су дотле уживали Влашка и Молдавија — између осталог и ослободити је од турских гарнизона — француска влада, као носилац главне улоге на Париском конгресу, одлучно се томе успротивила. По њеној оцени, расна, верска и језичка повезаност Босне и Бугарске са Србијом могле би овој једног дана послужити као врло моћно средство за акцију; аутономни положај, и то без турских гарнизона у земљи, само би још више допринео да ситуација постане врло ризична за Порту. И зато су градови, заједно са Београдом, имали и даље да остану у турским рукама, упркос жељи српског народа.²²

Аустрија и остале силе усвојиле су то становиште. Русија зато што је морала, а Аустрија зато што је у томе видела још једну гаранцију да ће српска влада и на даље наставити своју аустро- и турско-филску политику. Код осталих сила постојао је још један моменат. Србија је у томе тренутку фактички била под неограниченим утицајем Аустрије, те су се у њој стога већ стварали услови да се у скорој будућности поново окрене Русији. Таквој Србији није требало омогућити несметано јачање и неконтролисано покретање акције против Турске. Београд и други градови остали су и даље залога турске власти у Србији и покорности српског народа. Париски уговор је у своје чл. 29 то поново потврдио: Право гарнизона Високе Порте, онакво какво је утврђено ранијим уредбама, утврђује се. Никакво оружано посредовање не може имати места у Србији без претходнога договора између високих сила уговорница.²³

3

Три године после Париског конгреса Београд је изненада постао главни предмет велике дипломатске активности и спора између Аустрије с једне и осталих европских сила с друге стране.

Када се крајем 1858. г., поводом светоандрејске скупштине, кнез Александар Карађорђевић склонио код београдског паше

у град, Аустрија се позвала на то да као непосредно заинтересована погранична сила мора да бди над сигурношћу својих јужних покрајина и да их евентуално заштити „од преливања злих страсти“ из ССрбије. Аустријски гарнизон у Земуну био је појачан, а велике силе и Порта обавештене да је земунском заповеднику, генералу Коронинију, издато овлашћење да „пође у помоћ београдском турском команданту ако би он, слаб да одбије евентуалну навалу устаника против тврђаве, примио у име своје владе (аустријску) помоћ“.²⁴

Иако је аустријска влада тврдила да се ради само о таквој помоћи којом би се Порти сачувало њено гарантовано право, а никако о оружаном интервенцији какву чл. 29. Париског уговора резервише за договор сила потписница, све остале владе су у овом кораку виделе управо такву самовласну интервенцију Аустрије. Најоштрија реакција дошла је од стране француске владе. Њен посланик у Бечу добио је налог да изјави да, ако се не повуче наређење издато генералу Коронинију „Француска ће бити приморана да се споразуме са осталим силама потписницама Париског уговора да се издејствује поштовање његових одредаба“²⁵; она ће га бранити „до последње тачке и са свим расположивим средствима“.²⁶

Реакција енглеске владе није била тако жестока. „Врло (се) тешко може оценити где се завршава помоћ која се даје београдској тврђави, а где почиње оружана интервенција у Србији, јер је Београд ван сваке сумње на српској територији“, рекао је енглески министар спољних послова аустријском посланику у Лондону. Одлука аустријске владе је оцењена као „прерана, неопрезна и неполитичка“ баш зато што се заснива само на претпоставци која се по свој прилици неће ни остварити.²⁷ Ипак, у Лондону су били спремни на помирљивије држање, а исто тако и у Петрограду и у Берлину, иако су се и руска и пруска влада придружиле француском становишту. Од аустријске владе се једногласно захтевало да опозове наређење издато генералу Коронинију.²⁸

Иако је у међувремену постало јасно да се ситуација у Србији развија на начин који неће приморати генерала Коронинија да своје овлашћење искористи, овај инцидент са Београдом је и даље био предмет дипломатског спора. У ствари, ово је био само привид; у питању су били много дубљи разлози.

Суочени са сарадњом руске и француске дипломатије у обарању Александра Карађорђевића и сматрајући кнеза Милоша за агента Русије, аустријски дипломати су отворено признавали да је за њих суштина

ствари у томе хоће ли се допустити да Србија постане руска губернија или не. Наиме, у то време се веровало да би истеривање Турака из Београда било знак за општи устанак на Балкану, па је стога наговештај аустријске интервенције био притисак на српске скупштинаре да не мењају статус Београда и градова, те главне гаранције Портине врховне власти у Србији.²⁹ Уз то, ово је свакако био и покушај са аустријске стране да се, макар и тренутно, стварањем проблема на истоку, одврати пажња од Италије, а по свој прилици и то да се, у случају пораза у Италији, лакше припреми терен за евентуалне компензације на рачун Турске.³⁰

На француској страни, пак, одлучујуће је било заоштравање аустро-француских односа због Италије. Француска дипломатија је тих месеци припремала терен и у Француској и у Европи за оружани сукоб са Аустријом, па је самовласно овлашћење генералу Коронинију пружило врло погодну прилику да се Аустрија још једном прикаже у неповољном светлу, као прекршитељица уговора која угрожава мир где стигне.

Што се тиче Енглеске, њени интереси су налагали благонаклоност према уједињењу Италије како би се сузбила хегемонија Француске у Европи и у Средоземљу. Отуда знатно слабљење онаких њених веза са Аустријом какве су постојале у време Кримског рата.

Баш због ових посебних разлога у вези са Италијом за две западне силе било је важно да на Истоку однос снага остане непромењен. Ако би се због Београда већ после три године прекршили уговори из последњег рата, створио би се преседан и за другу страну; Русија би могла једног дана поново ући у Влашку и Молдавију, и уопште, могли би се побијати и други уговори.³¹

Русија, међутим, није могла да се ослободи Париског уговора, па је онда требало да га и други поштују, посебно Аустрија, чија је улога у Кримском рату толико допринела да овај уговор буде Русији наметнут.³² Пруска и Сардинија су већ због својих односа са Аустријом биле против ње.

Тако су све силе и даље биле сагласне да се Париски уговор, док постоји, има поштовати, а докле год постоји наређење земунском команданту, уговор је прекршен. Иако наређење није извршено, имало је да се и формално повуче, како би се добила гаранција да се нешто слично неће поновити.³³ Аустријска влада пак никако није пристајала на то, тврдећи да наређење по самој природи ствари фактички више не

постоји јер је отпао и узрок — ситуација у Србији — који га је изазвао.³⁴

Тако је питање Београда, све док није дошло до новог заштравања у међународној ситуацији у погледу Италије, неколико месеци служило силама за одмеравање снага и припремање терена за њихове посебне циљеве, овога пута против Аустрије.

4

На даљу судбину Београда и уопште градова у Србији утицао је процес прегруписавања међу силама који се 60-их година вршио под утицајем италијанског и немачког питања и који се уједно преносио и на борбу сила за утицај у Цариграду.

Основни напори руске владе били су управљени на припреме за укидање стања створеног Париским уговором, пре свега тзв. црноморске клаузуле о неутрализацији Црног мора. Пошто се доказало да Русија није ни војно ни економски довољно јака да пролаз за Средоземље добије било директним освајањем било посредно, пласирањем робе и капитала, остало је једино да се тај пролаз обезбеди задобијањем политичког утицаја код балканских народа. Кад већ нису могли да потпадну под Русију, најбоље је било помагати стварање националних држава тих народа. Тиме би се уједно и контролисало да њихов покрет не потпадне под неки други страни утицај, тј. да не отпочне у непогодном тренутку за Русију и да не добије карактер који не би одговарао њеним интересима.³⁵ Зато ће руска влада бити за одржање Турске, док ће истовремено и морално и материјално помагати балканске народе, посебно Србију, у њиховим напорима за ослобођење и уједињење. Да бар донекле ублажи свој изоловани положај у који ју је бацио Кримски рат, Русија је пришла јачању зближења са Француском, које је започело још на Париском конгресу.

Док је Енглеска на Западу подржавала процес уједињења Италије и Немачке, дотле је на Истоку била за стриктно придржавање Париског уговора. Свака његова измена могла је посредно да изазове и измену црноморске клаузуле. А црноморска обала је у то време била најпогодније и најсигурније подручје за продирање енглеске робе и капитала на Исток, јер је на Леванту, после Кримског рата, доминирао утицај Француске, а Суецки канал још није био прокопан. Отуда је Турској била загарантована подршка Енглеске у свим питањима која су могла погодovati ширењу руског утицаја у њој, а нарочито на Балкану. И

пошто је источно питање било главна област у којој је Француска могла чинити уступке Русији како би задобила њену подршку у италијанском и немачком питању, то је енглеска дипломатија користила сваку прилику да омета француско-руско зближавање у погледу Истока, започето још на Париском конгресу. Овакав став тешко ће се одразити на проблеме Србије, па и судбину Београда.

У овоме је Енглеска уживала безрезервну подршку Аустрије. Заснивајући своју и унутрашњу и спољну политику на принципима конзерватизма, легитимизма и националне хетерогености, аустријска влада се противила праву народа на самоопредељење. И зато је у источном питању енергично заступала принцип интегритета Турске и осујећивала све што би и посредно могло допринети стварању снажне српске или уопште јужнословенске државе на њеним јужним границама.

На држање Пруске и Италије у источном питању утицали су пре свега њихов антагонизам према Аустрији и потреба за подршком Француске и Русије, а затим и чињеница да су и оне саме израстале из борбе за национално ослобођење и уједињење. Отуда ће глас њихових представника у Цариграду бити обично на страни балканских народа, па и Србије.

Француска је из Кримског рата изишла као прва сила у Европи, те је стога изгледало да је дошао тренутак за разбијање онога обруча који је Бечки конгрес 1815. г., поставио око ње, и то првенствено у правцу Италије и Немачке. Због конзерватизма своје унутрашње политике и стицаја разних спољних околности, Француска је своју ревизионистичку спољну политику могла заснивати само на принципу народности.³⁶ Потреба за подршком Русије у политици према Италији и Немачкој, чињеница да су се Русији, у замену за ту подршку, уступци могли чинити само у источном питању као и могућност да се на тај начин уједно врши притисак и на Аустрију, учинили су да је источно питање постало важна полу-га у Француској политици према Италији и да је тој политици постало непосредно подређено. Зато је доста брзо после Кримског рата постигнута сагласност о координираној акцији руских и француских агената на Истоку и о спречавању мешања Аустрије у унутрашње ствари Турске.³⁷ А пошто је црноморски режим, као тековина Кримског рата, био и у интересу Француске, то су уступци могли доћи у обзир најпре у питањима која су се тичала балканских народа.

Због великих материјалних интереса у Турској, Француска се залагала за одржање њеног интегритета. С друге стране, због удаљености, Балкан није могао допасти Француској, па је стога најбоље било да у складу са принципом народности једнога дана припадне самим народима који на њему живе. Већину тих народа сачињавали су Јужни Словени, за које се веровало да ће потпасти под неограничени руски утицај, па је стога главни проблем био како створити јужнословенску државу која не би била под утицајем Русије. Отуда велико интересовање за Србију као најорганизованију област, на коју се у то време гледало као на потенцијални центар општег јужнословенског антитурског ослободилачког покрета. Због свега овога, француска политика на Истоку уопште, па и она која се тичала непосредних српско-турских односа, као што је било питање Београда и осталих градова, морала се кретати у оквиру руско-француских односа тога доба. Другим речима, она је била у директној зависности од тога у којој мери је Француској била потребна и обезбеђена подршка Русије у погледу Италије и Немачке, као и у којој мери је, у датом тренутку, Француска била у стању да контролише руску политику на Балкану.³⁸ Почетком 60-тих година, кад је питање Београда и турских гарнизона у Србији улазило у нову фазу, Русија је била слаба, па је француска дипломатија могла бити толерантнија.

* * *

По повратку Обреновића на престо, са српске стране су учестали покушаји да се са Портом реше заостала спорна питања, међу којима и исељење Турака из вароши у којима су се још задржавали и регулисање односа са онима у Београду. Турака је у Србији било око 12.500, од чега око 3.000 гарнизонских војника, а остало цивилног становништва. Пошто је оно потпадало под турску јурисдикцију, то је, услед фанатизма и узајамне нетрпељивости, долазило до сталних компликација, нарочито у мешовитим споровима. Поред тога, стално је долазило до инцидената, па и крвавих сукоба, са војном посадом на четири капије које су се налазиле усред београдске вароши. Општа атмосфера у српско-турским односима почетком 60-тих година (устанак у Херцеговини, турско-црногорски сукоб, пребегивање становништва у Србију и погранични инциденти због тога, покрети турске војске на границама, довлачење појачања у градове у Србији и др.) доприносила је томе да сукоби, нарочито у Београду, бу-

ду све чешћи и све оштрији. Но сви покушаји српске владе да се ово несносно стање некако среди, било исељавањем Турака било њиховим подвргавањем српској јурисдикцији, разбијали су се о Портину непоустљивост.

Пред све очигледнијим споразумним иступањем руских и француских агената у источном питању (херцеговачки устанак, Црна Гора) аустријски и енглески посланик у Цариграду енергично су подржавали Порту у свакој ситуацији па и у овој. По њима, хатишериф од 1830. г. непромишљено је обећао исељење Турака; од тога је на крају одустала и сама Русија, која је Порти наметнула тај Хатишериф у корист Срба. А пошто су Турци већ задржали неколико градова на територији Србије, то је онда те градове требало обезбедити и помоћу извесног броја цивилног становништва које би им осигурало исхрану, а не да гарнизони буду изложени глади ако српско становништво заузме једног дана непријатељско држање према њима. Зато је требало да остане непромењено стање. Руски, а нарочито француски посланик, нису ни сами били за исељавање Турака, сматрајући то варварском мером за XIX век, али су били спремни да се заложу за српску јурисдикцију.³⁹

Ово узајамно натезање, нарочито око Турака у Београду, где су сукоби од почетка 1862. г. постали готово свакодневни, било је у једном тренутку драстично пресечено. Сукоб који је 15. јуна почео убиством једног српског дечака у Београду од стране турских низама, завршио се тиме што је, кад је већ изгледало да се све стишало, са тврђаве отворена тешка артиљеријска ватра на српски део вароши. Питање Београда букнуло је у свој оштрини, обухватило и остале градове и још једном изнело на видело супротности у балканској политици великих сила.

* * *

Бомбардовање је трајало четири и по часа. Њиме се, и то далеко акутније него 1858. г., поново поставило на дневни ред питање окупације Београда од стране аустријских трупа. Има индикација да је та могућност била разматрана у Бечу још пре самог бомбардовања. Са енглеске стране је, штавише, потекао и конкретан предлог да се аустријске трупе овласте да интервенишу. Томе се одлучно успротивила Русија, а придружиле су јој се и Француска, Италија и Пруска. Уз Русију нарочито је Француска енергично изјавила да се противи свакој интервенцији која не би била

результат претходног договора сила на једној конференцији.⁴⁰ Тако је и овај најновији сукоб око Београда пребачен на дипломатски терен.

Неповерење због држања Аустрије у херцеговачком устанку и заоштравање руско-енглеских односа због руских потеза у правцу Индије и Далеког истока наметали су руској влади нов покушај сарадње са Француском у балканским питањима. Битно је било да се избегне таква ситуација која би од Русије захтевала нове жртве. Према томе, није требало ударати на интегритет Турске. Што се тиче Србије, с обзиром на опасност од преурањене акције, требало је спречити напад Турске на њу, а заложити се за све што би повећало њену снагу и стабилност њеног унутрашњег поретка.⁴¹

На тој основи потписан је 8. јула један руско-Француски меморандум, који је предвиђао да ће обе владе захтевати рушење свих фортификационих објеката и повлачење свих турских постаја унутар београдске вароши, повлачење турских гарнизона из свих осталих градова и рушење ових и подвргавање свих домицилираних Турака српској јурисдикцији.⁴²

Као што се види, упркос обостраној оцени да турска тврђава у Београду „представља за Србију извор неспокојства и околности које би било потребно окончати утолико пре што та тврђава ствара Порти озбиљне незгоде, а не пружа јој никакву фактичку снагу“,⁴³ меморандум није предвиђао ни напуштање ни рушење београдског града. Ова последња формулација ушла је на инсистирање руског представника само зато да та констатација пружи могућност за споразумно иступање ако би се током дискусије случајно указала повољна прилика за то.⁴⁴ Додуше, и сама француска влада је била расположена за уступање Београда, разуме се из других разлога него што је то био случај са руском. По мишљењу Француске владе, напуштање Београда од стране Турака био би једини начин да се Србија потпуно задовољи и тренутно задржи по страни од нереда у околним покрајинама Турске.⁴⁵ Али, обема странама је било јасно да би такав захтев наишао на несавладив отпор Порте, утолико пре што је њој држање гарнизона било загарантовано Париским уговором, па би инсистирање на томе омело успех у другим питањима. После разговора француског министра спољних послова са енглеским, постало је јасно и то да Енглеска није расположена за велике уступке,⁴⁶ а у подршку Аустрије Порти није требало ни сумњати. Тиме је питање Београда практично било већ уна-

пред решено. У замену, руска влада је пристала да призна Виктора Емануела за краља Италије.

* * *

Док су се међу силама водили ови претходни разговори и испитивао терен, српска влада је предузела мере да овај најновији сукоб око Београда искористи за радикално сређивање свих спорних питања са Портом, а првенствено за потпуно исељење Турака из Србије, укључујући и Београд. С обзиром на војну неспремност Србије и слабост Русије, успешан исход целе кризе зависио је од подршке коју ће Француска пружити Русији у погледу српских захтева и од договора са осталим балканским народима. Специјални изасланици послати су у Париз, Атину и словенске покрајине.

Међутим, резултати нису одговорили очекивањима. Због опште европске ситуације и односа са Енглеском које не би могла мењати без крупних разлога, као и због започете интервенције у Мексику, Француска влада није могла да у томе тренутку отвара још и источно питање. Зато је српском изасланику била обећана само морална помоћ. И пошто је он морао признати да Србија нема средстава да сама извојује оно што хоће, то му је у Паризу саветовано да се због Београда не ставља све на коцку и не отпочиње рат за чији успешан исход нема изгледа, већ да се размотри нека могућност за уређење односа између Срба и Турака у Београду.⁴⁷

На вест о бомбардовању Београда ускомешало се и грчко јавно мњење, видећи у томе могућност за остварење идеје о великој Грчкој. Грчка влада и политичари су и сами већ разматрали могућност српско-турског рата још у вези са херцеговачким устанком и турско-црногорским ратом, као и положај Грчке у таквој ситуацији. Међутим, грчка војска је била потпуно неспремна, а у нутрашњој политици надовезале су се кризе једна на другу; очекивана охрабрења из Француске и Италије нису стигла; турска војска се у сукобима са Херцеговцима и Црногорцима показала јачом и спремнијом него што се очекивало, а уз то је и енглеска влада вршила јак притисак на грчку да остане мирна. Због свега тога грчка влада је, после извесног отезања и оклевања, отворено рекла српском изасланику да није спремна за рат и да стога саветује да се он одложи на следећу годину. А ако би ипак рат за Србију постао неизбежан, Грчка увиђа да је не може оставити саму и помоћи ће јој колико буде могла, али унапред предочава да та помоћ неће бити велика.⁴⁸

Ни напори у другим правцима нису довели очекиване резултате. Црна Гора је у међувремену претрпела тежак пораз у рату са Турском; у тадашњим условима у Бугарској није постојао повољан терен за домаћи револуционарни покрет; унутрашње прилике у Румунији нису допуштале неку оружану акцију, а ни рад међу Арбанасима није одмицао онако како се очекивало. Ни војна спрема саме Србије, поред свих вежби, повећавања контингентата народне војске и оснивање разних посебних одреда, није допуштала да се помишља на оружану акцију без широког устаничког покрета осталих хришћана.⁴⁹ Српској влади, па чак и ратоборној струји на челу са кнезом, постало је јасно да бомбардовање Београда неће моћи да се искористи онако како се то желело.

* * *

Конференција представника гарантних сила у Цариграду поводом бомбардовања Београда отпочела је 22. јула 1862. г. у Канлици и, са мањим прекидом од неколико дана, трајала је до почетка септембра. Главни предмет расправе били су напуштање тврђава, питање одговорности за бомбардовање, накнада штете и српска народна војска. Насупрот руско-Француском становишту, Енглези су у свом предлогу инсистирали на кривици Србије, допуштању бомбардовања и убудуће, проширењу одбрамбеног појаса београдске тврђаве и смањењу народне војске. Као једини уступци допуштено је само да се Турци иселе из осталих вароши и то уз накнаду штете, да се успостави у њима српска јурисдикција и да се поруше само градови Соко и Ужице.⁵⁰ Енглески амбасадор је чак изјавио, да баш кад би Порта и сама пристала на уступање Београда и осталих градова, он би се томе успротивио.⁵¹ Читав предлог, који је подржао и аустријски посланик, одисао је жељом да се конференција окрене против Србије и да практично остане статус quo.⁵²

Конференција је од почетка до краја толико текла у знаку супротности између руско-француског и енглеско-аустријског предлога да је чак и сама Порта била потиснута у позадину. Не бисмо овде улазили у детаље вишечасовних, у правом смислу речи маратонских дискусија, јер су они познати. Довољно је рећи да се, пошто је руски посланик препустио вођство у дискусији своје француском колеги, између овога и енглеског посланика водио прави двобој речима око сваке ситнице и формулације, нарочито ако се тицала Београда. Пруски и италијански посланик нагињали

су на руско-француску страну, мада су били врло уздржљиви.

Француска влада је неколико пута мењала своја упутства, али је била спремна да по потреби изазове и прекид конференције ако се за Србију не би постигли у целини задовољавајући услови. Но при том није желела да остане у мањини, како се не би сносила одговорност за последице прекида, нити да ослаби утицај Француске код Порте. Уз то је требало штетети и осетљивост српске владе и кнеза, како не би улетели у рат. Разумљиво да је овако сложена комбинација захтевала велику умешност и речитост од француског амбасадора Мутјеа.⁵³

Са аустријске стране је за сваки случај била наговештена спремност на споразум са Француском владом, ако је ова решена да у томе тренутку рашчисти са Турском. Али пошто је већ из свих потеза у вези са херцеговачким и црногорским питањем било јасно да Француска нема те намере, онда је са аустријске стране требало учинити све да Турска не ослаби до те мере да њена територија постане жариште сталних нереда на аустријским границама.⁵⁴ Само, аустријски посланик није био сасвим убеђен у то да Русија неће допустити да дође до прекида, па је и он страховао да одговорност за прекид и његове последице не падне на аустро-енглески блок. Зато је у критичним моментима ипак био спреман да у детаљима попусти.

Енглески посланик, међутим, није никако попуштао. Успешан рат Турске са Црном Гором подигао је морал на Порти, и он није хтео да је одвраћа од рата са Србијом јер је знао да ни ова ни Русија нису спремне. За њега је било битно да разбије руско-француску солидарност на конференцији и да пољуља престиж њиховог блока на Порти. Био је уверен да руска и француска влада нису спремне да иду до краја и да ће попустити кад увиде да су извукле све што су могле. Оваквим својим држањем он је утицао и на самог аустријског посланика.⁵⁵

Пошто је француски амбасадор био главни говорник у име руско-Француског блока, вреди, илустрације ради, навести нешто опширније аргументе којима се он служио у вези са Београдом. Он није одређено тражио да Порта напусти Београд, него је износио разлоге због којих би било веома мудро ако би она сама тако поступила. Тражио је да се најпре расправи против кога постоји београдска тврђава: с обзиром на међусобне аустро-српске односе, не изгледа да је против Аустрије; а ако је против Срба, онда то није у складу са постојећим

уговорима, а још мање са поверењем које треба да постоји између вазала и сизерена. Ако је београдска тврђава заиста „кључ европског система“, како ју је назвао енглески амбасадор, онда би требало да је способна за одбрану и без бомбардовања, а ако она не представља никакву вредност, онда нека је Турска жртвује и напусти.⁵⁶

Видећи да нема успеха у погледу Београда, амбасадор Мутје је настојао да постигне да се напусте бар остали градови. Али Порта, уз подршку енглеског и аустријског амбасадора, није хтела ни да чује за рушење градова на Сави и Дунаву, тврдећи да су они неопходни за одбрану њене границе. Имајући да је српској влади највише стало до Београда, Француски амбасадор је решио да не изазива прекид на питању мањих градова како не би остао у мањини и довео у опасност Француски утицај на Порту.⁵⁷ Дотле је његов утицај, захваљујући његовој вештини и тактичности, био још увек непољуљан.

У даљем току конференције француски амбасадор је усредредио своје напоре, поред осталог, посебно на ограничење периметра београдске тврђаве. Он се залагао за то да Порта поруши истурене делове који нису били погодни за одбрану а никако да их обезбеђује проширењем градског рејона. Проширење је евентуално могло да иде само у правцу турске четврти, а не да се оствари рушењем једног дела српске вароши, саборне цркве, Митрополије, богословије и др., као што је то захтевао енглески амбасадор. Тако повећање одбрамбене снаге тврђаве, говорио је амбасадор Мутје, само би повећало неповерење на српској страни јер би тврђава тиме добила слободне руке према вароши, која би била чисто српска. Водиле су се бескрајне дискусије око тога хоће ли топови бити окренути према граници, тј. према Аустрији, или само према вароши или и једно и друго и сл.⁵⁸

Француски амбасадор се жилаво борио за сваки детаљ, страхујући да сувише мали уступци, при онако узрујаном јавном мњењу у Србији, не наведу кнеза Михаила на рат или абдикацију. С друге стране, стрепео је за француски утицај у Цариграду. Читајући његове извештаје морамо се дивити оноликој његовој упорности, такту, вештини, и обзирима према Портиним интересима и достојанству, за шта су му и његови противници одали признање.

Почетком септембра већ се код свих учесника осећала засићеност и жеља за завршетком конференције. Аустро-енглески блок, иако је у погледу разних детаља попустио, у погледу тврђава уступио је само оно што је још у почетку понудио, Соко и

Ужице. Постигао је и оно битно, да руско-француски блок није изашао као апсолутни победник. После херцеговачког и црногорског, и ово је питање било затворено, и то не на Портину штету. Аустријски амбасадор се уз то ипак прибојавао последица које би рат Турске са Србијом могао имати по Порту.⁵⁹ Што се тиче Француске, она је, додуше, била вољна да за Србе постигне такв споразум који би искључивао нове сукобе са Турском, јер би они можда могли наступити у тренутку у коме би се теже локализовали и кад би их руски агенти можда могли искористити лакше него сада. Али и Француска је углавном из свега већ била извукла оно што је било главно за њу: источно питање било је затворено, њен утицај на Порту непољуљан, Русија је подржала и добила од ње признање Виктора Емануела, а и у Београду је задржала свој утицај јер заслуге за побољшање положаја Србије није припала искључиво Русији. С друге стране, споразумевање са Русијом изазивало је узнемиреност енглеске владе, која је постављала незгодна питања. По њеној оцени то је било противно духу сарадње и односу снага успостављеном за време Кримског рата. А пошто је француској влади била потребна дугорочнија сарадња са Енглеском у другим питањима, нарочито у мексиканском, то је није требало изазвати манифестацијама француско-руске солидарности у Цариграду. Конференцију у Канлици требало је закључити.⁶⁰

Четвртог септембра био је потписан тзв. Канлички протокол: Предвиђено је да се сруше Соко и Ужице; да се Турци иселе из свих вароши, па и из београдске, и остају само у тврђавама. Али и Србија подноси жртву за јачање београдског града; плаћа накнаду штете Турцима, место нередовне војске у градове улазе регуларне трупе, а београдски гарнизон се појачава.⁶¹

Питање Београда и градова на Сави и Дунаву било је одложено до новог дипломатског двобоја.

* * *

После конференције у Канлици српска влада ијне пропуштала ниједну прилику а да пред представницима гарантних сила не укаже на то како је турска посада у градовима главна сметња добрим односима са Портом. Међутим, на Балкану тих година влада релативно затишје, а мења се и до тада повољна атмосфера у руско-француским односима. Устанак у Пољској пореметио је односе са Русијом, па се то одразило и на Итоку; за даље решење италијанског уједињења важније је било немачко питање

него нереди на Балкану; мексичка експедиција, због веза са Максимилијаном Хабзбуршким, наметала је извесне обзире према Аустрији; руски утицај на Истоку није више био безопасан, него је у међувремену био толико ојачао да му је већ требало постављати кочице; материјални интереси Француске у Турској су у међувремену огромно порасли. Услед свега тога Француска почиње од 1863. г., да води све конзервативнију политику према Турској. Њено интересовање за потребе народа на Балкану, посебно Словена, све више слаби, па ће то и Србија осетити.

Сондирања која је српска влада предузела у вези са градовима уочи аустро-пруског рата нису овога пута наишла на изричит отпор сила, као што се раније дешавало али је било јасно да оне не желе да предузимају никакву иницијативу и уопште, да не желе да се немачко питање компликује са источним.⁶² Сам пак аустро-пруски рат сувише је кратко трајао да би српска влада успела да га искористи за решење питања о градовима. Штавише, постојала је опасност да би се нова источна криза могла завршити још и тиме што би се Босна и Херцеговина дале Аустрији као награда за изгубљене позиције у Немачкој.

Аустро-пруски рат пореметио је равнотежу снага у Европи. У први план су избиле супротности између интереса Француске и нове Немачке. Пошто није успела да се са Пруском споразуме о компензацијама на Рајни, француска влада је за предстојећи оружани сукоб гледала да обезбеди подршку Аустрије и Русије. Преговори су морали обухватити и источно питање, па је стога и судбина градова у Србији посредно била у њих укључена.

По оцени водећих српских државника, слабљење Аустрије, неминовност француско-пруског оружаног сукоба, устанак на Криту, који је страховито узбудио духове у Турској, и све веће ангажовање руске дипломатије стварали су повољну ситуацију за акцију на Балкану; њима је изгледало да је близу тренутак када ће се цело источно питање поставити на дневни ред. Српска влада убрзала је своје припреме за наоружање војске и за склапање савеза са околним балканским народима, настојећи да у руским плановима нађе задовољење и српских националних интереса. Споразум са Црном Гором, интензивни преговори са бугарским Револуционарним комитетом и грчком владом, дипломатска и материјална подршка Русије претварали су Србију све више у центар око кога се окупљају револуционарне снаге на Балкану. У току овако широких припрема питање градова се ви-

ше не покреће. Баш због убеђења да их Порта неће напустити, ово питање се држи у резерви, како би послужило као повод за акцију у тренутку кад за њу буде све спремно. Руска дипломатија штавише саветује да се оно не покреће јер сматра да би то Србији наметнуло лојалне односе према Порти за извесно време па тиме утицало на одлагање акције.⁶³

На одлуку српске владе да изађе из ове резерве и да, по савету свога представника у Цариграду, ипак затражи градове од Порте, у јесен 1867. г., утицало је пре свега то што се оценило да ће овај захтев олакшати Грчкој преговоре у вези са устанком на Криту, па самим тим утицати на брже постизање споразума између Србије и Грчке. Истовремено би се имало и једно отворено питање на Порти. А ако би се градови ипак добили одлучено је да то неће довести до одлагања опште акције. Напротив, не би се морало страховати од турских гарнизона и топова у позадини, а што се тиче повода за акцију, већ би се нашло нешто друго. Уобичајена спорост и натезање Порте у овим преговорима, нарочито у погледу Београда, само су учвршћивали српску владу у уверењу да ће јој се пред европским силама пружити управо онаква прилика за прекид каква јој је била потребна.⁶⁴

У томе тренутку интереси свих европских сила на Истоку, сем Русије, мање-више су се поклапали. Италији, у којој је процес уједињења био углавном завршен, покретање источног питања није више било потребно. Оружани француско-пруски сукоб био је само питање времена, па је то ангажовало и Француску и Енглеску и Пруску, а посредно и Аустрију, у којој је постојала јака струја за реванш према Пруској. Уз то је Аустрија била сувише ослабљена да би се могла умешати у догађаје на Балкану и евентуално заочити Русију. Ова је, по општој оцени, већ била довољно ојачала и само је чекала повољну прилику да се умеша, а ту јој прилику управо пружао устанак на Криту, који је исцрпљивао Турску и снажно утицао на револуционарно врење међу балканским хришћанима. Могло се очекивати да ће у сукобу поред Турака и хришћански народи толико искрвавити, а можда се и међусобно завадити, да ће страна интервенција бити неминовна. А пошто би та интервенција практично могла моћи само од стране Русије, то је требала све учинити да се осујети споразумна акција балканских народа и да се Турска до даљег одржи. Србији, која се све више претварала у центар око кога се други окупљају, требало је одузети повод за сукоб са Турском и одвојити је од

осталих народа. Управо због овог последњег момента код руске дипломатије је и постојала извесна резерва према покретању питања о градовима, али своју начелну подршку ни она не би могла ускратити. У светлу свих тих момената треба посматрати став европских сила у вези са турским градовима у Србији. Управо због свега тога оне ће овога пута, за разлику од 1862. г. бити јединствене, мада ће постојати нијансе у држању сваке од њих.

У жељи да привуче Аустрију на своју страну, против Пруске, француска влада је још одмах по завршетку аустро-пруског рата, у једном циркулару којим се оцењује нова ситуација у Европи, констатовала да ће Аустрија, пошто више неће трошити своје снаге у Италији и Немачкој, „концентрирати их на истоку Европе“⁶⁵ Дипломатски кругови су то протумачили тако да Француска упућује Аустрију на Балкан и да ће аустријске аспирације у том правцу наићи на благодатност француске владе. По самом свом положају Босна и Херцеговина су биле прве на удару, па је то тако схватила и српска влада.⁶⁶ Следећу прилику да упуте Аустрију на Исток француској влади пружио је извештај њеног београдског конзула, у коме је овај самоиницијативно озбиљно скретао пажњу на турске градове у Србији. Конзул је јављао о своме уверењу, стеченом на основу разговора са српским министрима, да се Србија решила на рат са Турском за ослобођење Јужних Словена и да ће се, у случају да у овоме не наиђе на подршку Француске, препустити утицају Русије. По мишљењу конзула, било је неопходно да Турска не затеже своје односе са Србијом због безвредних утврђења, већ да јој без одлагања, још пре пролећа, уступи све градове, чак и београдски, или бар да га поруши.⁶⁷

У страху да Русија не извуче главну корист од евентуалних нереди, француска влада је одмах предложила аустријској влади да ова узме иницијативу у своје руке како би спречила да се покрет из турских области прошири преко њених граница, а и да осигура себи терен за будуће планове које ће можда имати у погледу тих покрајина. Са своје стране француска влада је била спремна да подржи предлог о евакуацији утрских гарнизона из Србије ако би ова пружила Порти довољне гаранције за своје држање у будућности.⁶⁸

За аустријску владу ово је био први корак према Европској Турској у положају у коме се нашла после рата са Пруском. За њу је било веома важно да не дође до неког радикалног решавања источног пита-

ња у тренутку у коме је она сувише слаба да брани своје интересе, али с друге стране, баш због тих интереса и утицаја на становништво у пограничним турским областима било је опасно и даље играти улогу жандарма на турским границама. Свакако је требало у Београду показати да постоје и друге силе сем Русије које имају разумевања за српске проблеме. Отуда је прихваћен француски предлог. У Цариград је поручено да би „задовољење српских захтева, уз очување битних сизерених права Порте, представљало ново јемство за одржање мира у Србији, па према томе и мира на истоку“.⁶⁹

Следећи корак предузела је француска влада у Лондону, наишавши и тамо на повољно расположење. Енглеска влада, и сама за одржање Турске, оценила је да тешко унутрашње стање намеће овој знатније уступке хришћанским поданицима, јер у противном може очекивати оцепљење аутономних кнежевина Србије и Румуније. Зато енглески министар спољних послова није био противан Портином напуштању Београда и осталих градова, али није желео да са своје стране врши притисак на њу, зато што је сматрао да ће све то постати акутно тек пред пролеће, а да дотле има времена.⁷⁰

Пошто је на тај начин француска влада узела на себе иницијативу за размену мишљења међу гарантним силама у вези са градовима још пре него што се српска влада обратила Порти и пошто је одмах ту иницијативу пребацила на Аустрију, то су се преговори о овој ствари и даље водили првенствено између ове две силе и између њих и Порте. Остале силе, па и Русија, стајале су више по страни и ограничавале се углавном на уопштене препоруке.

Француска влада се, међутим, доста дуго уздржавала од изјашњења на Порти поводом српског захтева. Њене интервенције сводиле су се на уопштене савете, да је дошао тренутак да Порта на задовољавајући начин реши српско питање, и то утолико пре што се овога пута ни Аустрија томе не противи, да уступке треба благовремено учинити како би се Грчкој одузела нада у помоћ Србије. Али конкретни детаљи и услови под којима би требало задовољити Србију нису се помињали.⁷¹ У ствари, француска влада је желела да себи остави одршене руке, јер је баш у то време повела преговоре са Русијом о источном питању, у којима су, између осталог, и градови у Србији имали своје одређено место.

У овим преговорима смењивали су се разни предлози и против предлози. Углавном француска влада је нудила широко задовољење грчких аспирација и препуштање

градова Србији. У замену, Русија би јој препустила слободу акције према Турској, у шта је спадало и привлачење Аустрије на француску страну тиме што се не би ометале њене аспирације према западном делу Балкана. У ствари, радило се о томе да се Грци, задовољени, одвоје од Јужних Словена и да се Србија, „пошто ништа више не би могла легитимно захтевати“, одвоји од осталих словенских народа. Потезало се и питање Босне и Херцеговине, и то како у овим преговорима са Русијом, тако и са Аустријом.⁷²

Док је било изгледа да ће се са Русијом наћи неки заједнички језик, француска влада није желела да се у Цариграду много изјашњава о градовима. Додуше, њен нови амбасадор на Порти није крио да би требало жртвовати Београд, кад се видело да Порта покушава да се извуче само са предајом Шапца и Смедерева, и трудио се да нађе што повољније решење за Турску. Тако је, на пример, мислио да би се сам Београд могао уступити тек кроз годину дана, како би се султан и турска јавност помирили са његовим губитком; кнез и српска влада би за то време држали Србију у миру знајући да ће Београд сигурно добити.⁷³ Али амбасадор ипак није пожуривао ствар. Француска влада је чекала. „Важно је“, писало је у њеном упутству, „да се не везујемо својим сопственим саветима. Немојте сувише инсистирати код Порте да их послуша, јер би можда било боље да их одбије и тиме нам допусти већу слободу акције.“⁷⁴

Сазнање да француско-руски преговори предвиђају и немешање осталих сила узнемирило је и Аустрију, и Енглеску, и Порту. У постојећим условима то је практично значило допустити да се источно питање реши у корист руских интереса. Ове три силе су се на крају јавно изјасниле и пожуриле са решењем питања градова. Порта, која се дотле изговарала да београдска тврђава представља национални симбол и да се ни турској јавности ни султану не сме ни поменути њено уступање, дала је свој начелни пристанак када је видела да овога пута нема подвојености међу силама.

Иако је француска влада баш у томе тренутку желела одуговлачење, пустила је да се ствар до краја заврши како не би противречила свему ономе што је дотле говорила. Штавише, кад су се преговори са Русијом убрзо потом прекинули управо је она сада Порти енергично скретала пажњу на то да не треба губити време. Она се сада бојала да руска влада не обори у Београду споразум о градовима зато што су га издејствовале Француска и Аустрија.⁷⁵

После Портине начелне одлуке о уступању градова започела је дискусија о детаљима. Практично се радило о београдској тврђави јер оне остале (Шабац, Смедерево, Кладово) нису имале никаквог значаја. Француски конзул у Београду живо је учествовао у разговорима о томе да ли да се утврђења руше, или оставе и, штавише, појачају. Појачавање је изгледало оправдано с обзиром на одбрану границе, али с друге стране, у случају евентуалног напада од стране Аустријанаца, оваква утврђења би њима послужила као упориште, јер Срби не би могли да их одбране.⁷⁶ Када је најзад решено да се оставе, разматране су три могућности: да се заповедништво повери кнезу Михаилу, а да посада остане или муслиманска, или мешовита, или да буде чисто српска. На крају, решено је да их Порта уступа без услова, али да кнез лично увери султана у будуће добре односе са Турском.⁷⁷

У султановом ферману којим се кнезу Михаилу саопштавала ова одлука писало је: „... потребно је да се градови у Србији, као: Београд, Фетислам, Смедерево и Шабац, свагда у добром стању и на начин сходан за безбедност грађана одрже... Ја сам сада за сходно нашао, да се управа означених градова теби (кнезу — Љ. А.) и српској војсци повери, с тим, да се од сада на бедемима и кулама њиховим, поред моје царске заставе, вије и српска застава... Обзнањујући ово решење којим се управа тих градова на означени начин теби поверава, придодајем, да се има претходно искати од моје владе саизвољење, кад би се имала на њима предузети какова преиначења“.⁷⁸

Главни разлог за Портино попуштање била је жеља да се Србија задржи од даљих револуционарних акција, а ако ни то не би помогло, Порта би онда према њој имала одрешене руке. Страни посланици су такође били углавном задовољни резултатом. Додуше, аустријска дипломатија би више волела решење које би Србији наметало веће обавезе. Она је сматрала да ће Србија, ослобођена турске претње из градова, а са правом да се и даље наоружава, једног дана поново постати језгро покрета против Турске.⁷⁹ Француска влада, међутим, била је веома задовољна. Она је полазила од тога да „Срби у Кнежевини, задовољни својом аутономијом, неће тражити ништа преко тога и да су њихове тежње да вежу за своју судбину становништво Босне и Херцеговине, као и Бугарске имале за реалну основу само жељу да се застраши Порта и наведе на уступке“. А ако би догађаји ипак довели једнога дана до одвајања Јуж-

них Словена од Турака, француска влада је веровала да ће они гравитирати према народима исте расе који живе у Аустрији, те да стога давање градова Србији не представља никакву опасност ни у садашњости ни у будућности.⁸⁰

Као што се види, држање западних европских сила, а нарочито Француске, од које је тада још увек у многоме зависила судбина источног питања, било је, у погледу градова, овога пута, 1867. г., диктирано намером да се Србија компромитује и одвоји од својих осталих суседа, пре свега Грчке, и тиме осујети и на неодређено време одложи акција балканских народа.

Управо овај моменат био је предмет жучне полемике која се у нашој историјској литератури годинама водила између ондашњих српских политичара, савременика ових догађаја. Ломила су се копља око питања да ли је добијање градова било узрок за одлагање акције на Балкану услед тога што је овај дипломатски успех разочарао оне који су ушли у савез са Србијом, па се савез после распао, или је добијање градова проузроковало онај преокрет који се код кнеза Михаила приметио пред крај његове владавине.

Нема сумње да је српска влада вешто искористила и повољно расположење великих сила за овакво решење и углед који је стекла у њиховим очима својим радом на окупљању балканских хришћана. Нема сумње ни у то да је код оних који су гајили наду у Србији дошло до разочарења кад се показало да је акција, за коју су се вршиле толике припреме, на крају опет изостала и да је било међу њима таквих који су сумњали да се српска влада само послужила

њиховим поверењем да оствари своје непосредне, ситне циљеве. Међутим, чињеница је да су се односи са Портом одмах погоршали већ после неколико месеци и да су се тако заострили да се повод за прекид могао лако наћи, као и то су настављене припреме за балкански савез; главни споразуми са Бугарима и грчком владом управо су постигнути пошто су градови били добијени. Главни разлог што до општег покрета ипак није дошло лежао је у томе што су велике силе биле одлучно решене да не допусте покретање источног питања и што је Србија, и поред великих припрема, још увек била недовољно спремна у војном погледу, док је истовремено било извесне наде да би се, уз подршку Аустрије, можда могле мирним путем задовољити њене аспирације према Босни и Херцеговини.⁸¹

После завршетка дипломатске акције кнез Михаило је отпутовао у Цариград, где је био веома свечано дочекан. По његовом повратку извршена је 18. априла свечана примопредаја кључева Београда и осталих трију градова на Сави и Дунаву, Шапца, Смедерева и Кладова (Фетислама). Уз топовске салве, окупљени народ је са огромним узбуђењем и сузама у очима гледао како се на бредима Београда поред турске заставе уздиже и српска и како српска стража смењује турску.

Крајем априла турске посаде из градова почеле су да се повлаче. Шестог маја 1867. г., отишли су и последњи одреди. После пет векова у Србији није више било ниједног турског војника. Тиме је уједно Београд и формално престао да служи европским великим силама као адут у њиховим узајамним погађањима у источном питању.

НАПОМЕНЕ

* Пошто је постојећа архивска грађа за овај проблем већ коришћена у радовима који су се детаљније бавили питањем градова, то се овде сасвим изузетно наводе сигнатуре само неких важнијих докумената, док се за остале упућује на литературу која их је већ користила.

¹ Мих. Гавриловић, *Милош Обреновић III*, Београд 1912, 124, 570—571.

² Исто, 182, 190, 192, 246.

³ Исто, 225, 263, 272.

⁴ Исто, 466.

⁵ Исто, 468—470.

⁶ Исто, 466—67, 475.

⁷ Исто, 474—475.

⁸ Исто.

⁹ Исто, 467.

¹⁰ Исто, 477, нап. 2.

¹¹ Исто, 481.

¹² Исто, 479—480.

¹³ Г. Јакшић, *Европа и васкрс Србије*, Београд 1933, прилог VV, 416—417.

¹⁴ Све заостренији односи између српске владе и Русије као њене силе заштитнице и све отвореније ослањање унутрашње опозиције на Руски конзулат, нагонили су кнеза и владу да траже ослонац и код неке друге силе (о

овом сукобу в. детаљније Драг. Страњаковић, *Влада уставобранитеља 1842—1853*, Београд 1932, 189—218.). Како је у то време још постојала сагласност између руске и аустријске владе у разним питањима, аустријски конзул у Београду није могао да се отворено супротставља своме руском колеги и да у потпуности искористи његово нетактично понашање за јачање свог утицаја. А пошто енглески конзул није хтео да се много меша у све то, то се француски конзул већ и са тог разлога нашао у положају помагача српске владе у њеном сукобу са руским конзулатом.

¹⁵ Љ. Алексић, *Француски утицај у спољној и унутрашњој политици Србије за време Кримског рата 1853—1856*, Ист. часопис XI, Београд 1961, 64.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто, 65—66.

¹⁸ Ј. Ристић, *Спољашњи одношаји Србије новијега времена I*, Београд 1887, 177.

¹⁹ Љ. Алексић, Ист. часопис, IX, 66—67.

²⁰ Исто, 68—69.

²¹ Archives du Min. de Affaires Etrangères (АЕ), *Turquie*, vol. 318a (1853—1854), изв. Bure-a бр. 10, Београд 26. VIII 1853.

²² АЕ, *Turquie-Belgrade* vol. 8, Note sur la Serbie, 7. I 1856.

²³ Ј. Ристић, нав. дело, 226.

²⁴ Г. Новак, *Аустро-европски дипломатски спор због београдске тврђаве*, Јужна Србија бр. 32, 1923—1924, 492—493.

²⁵ Исто.

²⁶ J. A. Hübner, *Neun Jahre der Erinnerungen eines oesterreichisches Botschafters in Paris unter dem zweiten Kaiserreiche, 1851—1859*, Berlin 1904, 154.

²⁷ Г. Новак, нав. дело, 495.

²⁸ Исто, 496.

²⁹ Исто, 496, 564.

³⁰ L. Thouvenel, *Trois années de la Question d'Orient d'après les papiers inédits de M. Thouvenel*, Paris 1897, 327—328.

³¹ Г. Новак, нав. дело, 568, 569. Енглеска штампа је отворено поручивала Аустрији да не треба изазивати промене постојећег стања јер у сваком новом уређењу Аустрија може само да изгуби (исто, 616—617).

³² Исто, 680—681.

³³ Исто, 567.

³⁴ Исто, 680, 683.

³⁵ S. Costopulo, *L'Empire d'Orient*, Paris, 1925, 103—104; Onou, *Memoirs of Count Ignatiev*, Slav. and East Europ. Rev., X, 1931, 390—391.

³⁶ В. Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд 1925, 6.

³⁷ F. Charles-Roux, *Alexandre II, Gortschakoff et Napoleon III*, Paris 1919, 222.

³⁸ Љ. Алексић, *Став Француске према Србији за време друге владе кнеза Милоша и Михаила (1858—1868)*, Београд 1947, 11—13.

³⁹ Исто, 48.

⁴⁰ Г. Јакшић и В. Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила. Први балкански савез*, Београд 1963, 113; Љ. Алексић, нав. дело, 56—57.

⁴¹ А. С. Никитин, *Европејскаја дипломатия и Сербия в начале 60-их годов XIX века*, Вопросы истории 9, Москва 1962, 90—91.

⁴² Исто, 92; АЕ, *Mémoires et documents* vol. 131, бр. 52.

⁴³ Исто.

⁴⁴ А. С. Никитин, нав. дело, 88.

⁴⁵ Min. des Aff. étrangères, *Documents diplomatiques* 1862, Paris 1863, 68—69.

⁴⁶ Г. Јакшић и В. Вучковић, нав. дело, 121.

⁴⁷ Љ. Алексић, нав. дело, 59—60. Француски министар спољних послова предлагао је неколико решења за режим у Београду: Србима поверити чување тврђаве у име султана, а за команданта тврђаве и трупа поставити Турчина; место Београда дати Турској неки други град на Дунаву; смањити гарнизон да више не буде опасности по варош, а да српска влада истовремено гарантује да тврђаву неће напасти (исто, 60).

⁴⁸ Г. Јакшић и В. Вучковић, нав. дело, 124—129.

⁴⁹ Исто, 129—139.

⁵⁰ Ј. Ристић нав. дело, 130—131.

⁵¹ Исто, 125.

⁵² А. С. Никитин, нав. дело, 94.

⁵³ Љ. Алексић, нав. дело, 60—66.

⁵⁴ Thouvenel, *Le secret de l'Empereur II*, Paris 1889, 357—358.

⁵⁵ Љ. Алексић, нав. дело, 65.

⁵⁶ Исто, 62—63.

⁵⁷ Пруски посланик који је дотле стално подржавао руско-француско становиште ускратио је своју подршку кад је француски амбасадор намеравао да изазове прекид, јер је сматрао да је оно што је већ постигнуто у осталим тачкама, сем у погледу, тврђава, задовољавајуће. (Г. Јакшић и В. Вучковић, нав. дело, 146).

⁵⁸ Љ. Алексић, нав. дело, 69.

⁵⁹ T. W. Riker, *Michael of Serbia and the Turkish Occupation*, Slav. and East Europ. Rev., XII, 1934, 415.

⁶⁰ Г. Јакшић и В. Вучковић, нав. дело, 151—152; Љ. Алексић, нав. дело, 73—74.

⁶¹ Ј. Ристић, *Бомбардовање Београда 1862*, Београд 1872, 134—141.

⁶² Љ. Алексић, нав. дело, 119—122.

⁶³ Г. Јакшић и В. Вучковић, нав. дело, 305.

⁶⁴ Исто, 300—301.

⁶⁵ *Origines diplomatiques de la guerre de 1870—1871*, Paris, t. XII, док. 3645, 351.

⁶⁶ Љ. Алексић, нав. дело, 130.

⁶⁷ *Origines diplomatiques*, t. XIII, док. 3689, стр. 6 и док. 3690, стр. 8.

⁶⁸ Љ. Алексић, нав. дело, 124.

⁶⁹ *Correspondenzen des KK Ministeriums des Aussen*, Wien 1868, vol. 1, док. 80, стр. 81;

в. и док. 77, стр. 78—79. Прочитавши ову последњу реченицу турски министар спољних послова је подругљиво додао: „и ради мира у Аустрији!“ (Ј. Ристић, *Спољашњи одношаји*, 488).

⁷⁰ Исто, док. 78, стр. 80 и док. 79, стр. 83.

⁷¹ Љ. Алексић, нав. дело, 126—127.

⁷² Детаљно о овим преговорима в. Rothan, *La politique extérieure de la France en 1867*, Paris 1887.

⁷³ Љ. Алексић, нав. дело, 127.

⁷⁴ Исто, 128.

⁷⁵ *Origines diplomatiques*, t. 15, док. 4311, стр. 26.

⁷⁶ Љ. Алексић, нав. дело, 128; Ј. Ристић, *Спољашњи одношаји*, 577—578. Аустријанци су иначе желели да се градови поруше.

⁷⁷ Јакшић и Вучковић, нав. дело, 371.

⁷⁸ Ристић, нав. дело, 594.

⁷⁹ Љ. Алексић, нав. дело, 129.

⁸⁰ *Origines diplomatiques*, t. 14, док. 4182, стр. 272—273.

⁸¹ О свим моментима који су изазвали одлагање акције в. детаљно документовано у нав. делу Јакшића и Вучковића, гл. IV и V.

BEOGRAD DANS LES RAPPORTS DES GRANDES PUISSANCES ET DE LA TURQUIE DEPUIS LA PAIX DE JEDRENE (ADRIANOPOLIS) 1829 — JUSQU'EN 1867

Dr Ljiljana Aleksić-Pejković

La question des villes turques en Serbie, (Smederevo, Šabac, Kladovo, Soko et Užice) et en particulier celle de Belgrade, a été une des préoccupations principales du gouvernement serbe dans ses rapports avec la Porte. Leur statut ayant été réglé par plusieurs actes du droit international, leur sort a forcément subi, à plusieurs reprises, l'influence des facteurs internationaux. Cette question a, par conséquent, fait objet des études nombreuses et exhaustives de nos historiens. L'auteur s'est donc limité à souligner les moments et les raisons élevant cette question de Beograd surtout, et indirectement des autres villes aussi, au niveau d'un des atouts importants dans les relations entre les grandes puissances quant à la Question Orientale.

L'auteur suit ces phénomènes depuis les pourparlers en vue du «Hâtichéreff» reposant sur le traité d'Andrinopolis de 1829, en soulignant les intérêts contradictoires des grandes puissances dans la guerre de Crimée, à la veille de la guerre

austro-italienne de 1859 et en été 1862, après le bombardement de Belgrade, qui n'a pourtant pas changé son sort. Le succès final de 1867 est éclairé en fonction de la situation concrète à l'époque dans le Balkans et en Europe; autrement dit comme une tentative des grandes puissances d'ajourner l'action de la fédération balkanique et comme un moyen de compromis dans les pourparlers de la France avec la Russie et l'Autriche à la veille de la guerre franco-prussienne. Tout le long de cette étude l'auteur rattache le sort de Belgrade aux intérêts du moment des grandes puissances à Istamboul, en soulignant également leurs intérêts plus larges, européens, et les contradictions qui, au moment donné, ont influencé la politique et la tactique de chacune d'elles dans cette question. Ainsi ce problème de Belgrade y est exposé dans un éclairage nouveau, le rattachant aux tendances et courants généraux de l'activité diplomatique des grandes puissances européennes.

